

УДК 65.01

**РИЗИКОСТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ:
СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ****Карпунцов М.В.***Київський національний торговельно-економічний університет*

У статті критично розглянуті сутнісні характеристики ризикостійкості підприємства, здійснено класифікацію ризикостійкості в розрізі 5 класифікаційних ознак, що дозволило виокремити 17 видів ризикостійкості. Запропоновано методичний прийом оцінювання ризикостійкості (на основі авторської системи з 27 оціночних показників) 12 видів (в т.ч. 3 інтегральні) ризикостійкості, що дозволяє ідентифікувати кількісний та якісний (7 типів) рівень ризикостійкості. Проведена апробація методичного прийому на матеріалах галузевої статистики роздрібної торгівлі України продемонструвала його високий дослідницький потенціал та дозволила ідентифікувати рівень окремих видів ризикостійкості. Отримані результати можуть використовуватися на торговельних підприємствах з метою оцінювання поточного та прогнозного рівня ризикостійкості, визначення найбільш ефективних методів забезпечення ризикостійкості.

Ключові слова: ризикостійкість, оцінювання ризикостійкості, управління ризикостійкістю, ризик-фактор, модель оцінювання ризикостійкості, інтегральний показник ризикостійкості

**RISK-RESISTANCE OF COMMERCIAL ENTERPRISES OF
UKRAINE: ESSENCE AND METHODOICAL BASIS OF EVALUATION****Karpuntsov M.V.***Kyiv National University of Trade and Economics*

The essential characteristics of risk-sustainability of enterprise have been critically considered in the article. The classification of risk-sustainability through 5 classification signs has been carried out. That made possible to determine 17 types of risk-sustainability. The methodical technique of evaluation of risk-sustainability of trade enterprises has been suggested (based on 27 indicators, 12 types, 3 integral types (levels), 7 quality types). Using of this method on economy branch statistics of retail trade of Ukraine showed its high scientific potential and permitted to identify the types of risk-sustainability. The results of research can be used by the management of trade enterprises in order to evaluate current and forecast level of risk-sustainability, find the most efficient methods of providing of risk-sustainability.

Key words: risk-sustainability, evaluation of risk-sustainability, management of risk-sustainability, risk-factor, integral indicator of risk-sustainability, model of evaluation of risk-sustainability

Актуальність проблеми. Сучасний етап розбудови економіки України потребує суттєвого зростання не тільки ефективності та конкурентоспроможності підприємств, а й забезпечення їх стійкості до негативного впливу ризикових факторів та форс-мажорних обставин, який, на жаль, має стійку тенденцію, до посилення. Це потребує впровадження спеціальних захисних механізмів та управлінських технологій. Вагоме значення має забезпечення стійкості до ризик-факторів підприємств торгівлі України. Це найбільша група підприємств за видами економічної діяльності (28,2 % усіх підприємств), частка якої в загальному обсягу реалізованої продукції в 2012-му році складає понад 40% [1]. Отже, формування теоретико-методичних засад та інструментарію управління ризикостійкістю є значимими не тільки з точки зору інтересів галузі, а й економіки України в цілому.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичні та методологічні аспекти управління ризиками висвітлено у вітчизняних та зарубіжних працях: Дж. Пикфорд, І. Балабанов, Л. Догіль, І. Бланк, Г. Клейнер, В. Вітлінський, П. Верченко, В. Смоляк, Л. Останкова, І. Івченко, С. Ілляшенко, зокрема специфіка управління ризиками на підприємствах торгівлі розкрита Лігоненко Л.О. [2]. Питання ризикостійкості та управління ризикостійкістю розглядалися в роботах російських науковців Зубової Л.В. [3], Єршова М.В. [4], Кайль В.Н. [5], Козлової Е.А. [6], та інших. Разом з тим питання управління ризикостійкістю торговельних підприємств, методів оцінювання та механізмів забезпечення не є достатньо вивченими, а тому потребують додаткових досліджень.

Метою роботи є формування теоретико-методичних засад оцінювання ризикостійкості та дослідження стану ризикостійкості підприємств торгівлі України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Підприємства торгівлі відчують суттєвий вплив ризиків на обсяги та фінансові результати своєї діяльності, ступінь досягнення стратегічних цілей розвитку. Саме наслідком впливу ризикових факторів та подій стали такі тенденції, притаманні сучасній динаміці розвитку підприємств торгівлі: стабільне скорочення темпів зростання обсягів товарообороту (з 129,5 в 2007 р. до 112,3 % у 2012 р.), темпи зростання товарообороту нижче, ніж темпи зростання грошових витрат населення на придбання товарів та послуг (114,4%), систематичне скорочення кількості об'єктів роздрібної торгівлі підприємств (юридичних осіб) (з 71,9 тис. од. на кінець 2007 року до 64,2 тис. од. на кінець 2012 р.), збитковість діяльності більш як третини (34,2%) підприємств торгівлі [1]. Тобто підприємства, з одного боку, не використовують увесь потенціал свого розвитку, а з іншого – не забезпечують належну ефективність та

результативність управління своєю діяльністю, що і призводить до низького рівня їх ризикостійкості під впливом зростання негативного впливу ризикових факторів

Підвищення кількості та зростання негативних наслідків впливу ризик-факторів на діяльність підприємств торгівлі зумовлює необхідність розширення переліку інтегральних характеристик підприємства та включення до їх складу ризикостійкості - індивідуальної, змінної, адаптаційної характеристики підприємства, яка оцінює здатність досягти поставлені цілі (заплановані показники господарювання), незважаючи на негативну дію ризикових факторів внаслідок невизначеності стану середовища функціонування [7].

Проведене дослідження існуючих трактувань змісту поняття «ризикостійкість» дозволили констатувати, що рівень ризикостійкості обумовлюється системою 3-х груп факторів, що можна віддзеркалити у вигляді наступного кортежу:

$$PC = \{ PF ; Ц ; CM \} \quad (1)$$

РФ - ризикові фактори внутрішнього та зовнішнього походження;

Ц - цілі, визначені підприємством як орієнтир своєї стратегії (планів) діяльності;

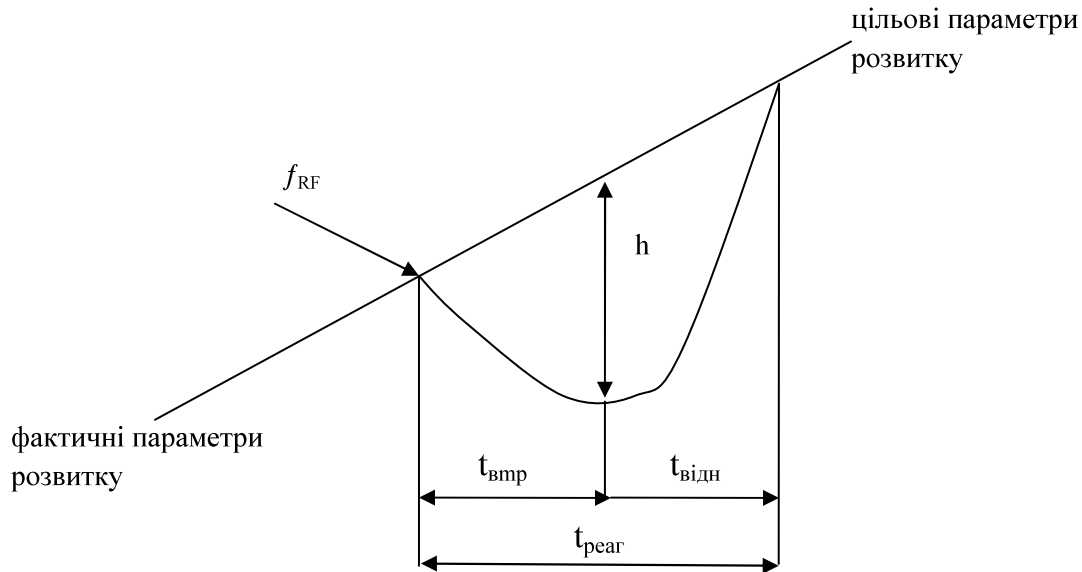
СМ - якість системи менеджменту (складова управління ризикостійкістю), яка обумовлює можливість та дієвість відновлення можливості досягнення цілей.

Графічна ілюстрація наслідків виникнення ризикових факторів та реагування на їх дію представлена на рис. 1.

Параметр h та $t_{\text{реак}}$ залежать від інтенсивності (сили) впливу ризик - фактору, з одного боку, та ефективності, результативності та якості налагодженої на підприємстві системи протидії ризикам (управління ризикостійкістю), іншого.

Таким чином, ризикостійкість характеризує здатність повернутися до траєкторії руху, яка попередньо була намічена (запланована), та оцінюється параметрами такої здатності – часовими, просторовими та вартісними. Під дією ризикових факторів траєкторія руху, спрямована на досягнення цільових параметрів господарювання, змінюється у часі (прискорення або уповільнення) та просторі (позитивне або негативне відхилення).

Визначені сутнісні характеристики ризикостійкості лягли в основу її класифікації, що дозволило виокремити 5 класифікаційних ознак та 17 видів (рис.2).

f_{RF} – сила впливу ризик-фактору

h – відхилення фактичних параметрів розвитку від цільових внаслідок впливу ризик-фактору (max)

$t_{реак}$ – тривалість негативного впливу ризик-фактору на траєкторію розвитку підприємства

(відхилення від цільових параметрів)

$t_{втр}$ – тривалість втрати (погіршення) параметрів функціонування в наслідок негативної дії ризикового фактору

$t_{відн}$ – тривалість відновлення параметрів функціонування в результаті управлінських впливів антиризикового характеру

Рис. 1. Вплив ризикових факторів на цільові параметри підприємства

Оцінка ризикостійкості торговельних підприємств, тобто їх можливості ефективно функціонувати та досягати своїх стратегічних цілей розвитку, не зважаючи на негативну дію різноманітних факторів, є важливою складовою економічного управління підприємством, завдяки якому вони мають забезпечити свою життєздатність та зростання економічної цінності для усіх зацікавлених груп (стейкхолдерів).

На основі критичного аналізу існуючих методичних розробок з питань оцінювання ризикостійкості та інших інтегральних характеристик підприємства розроблено авторську методику оцінки ризикостійкості підприємства, яка передбачає експрес (швидке, з мінімальними витратами часу на збирання інформації), компаративне (на основі порівняння з підприємствами-аналогами), кількісне (розрахунок інтегрального показника) та якісне (ідентифікація типу) оцінювання ризикостійкості підприємств торгівлі [8].

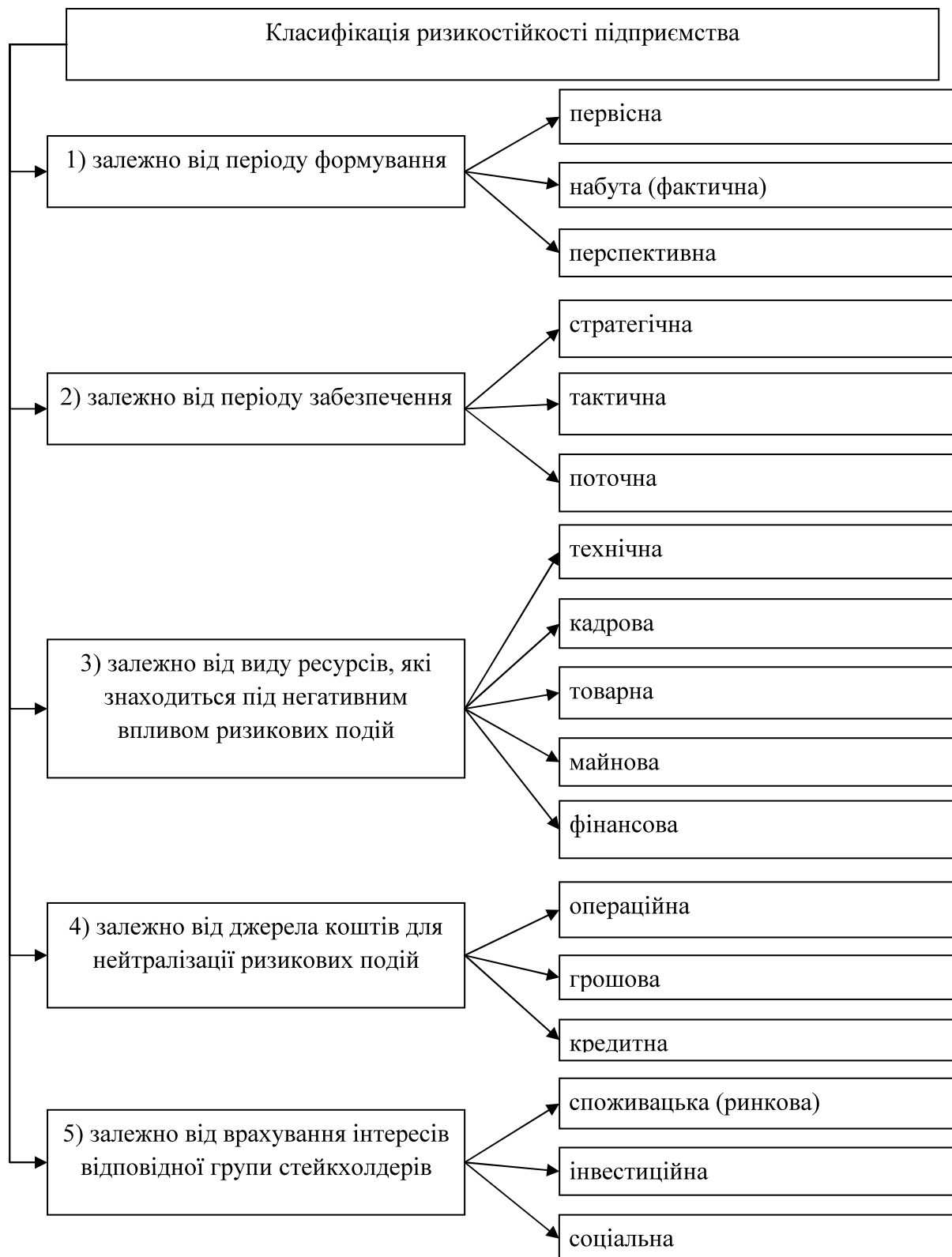

Рис. 2 Класифікація видів ризикостійкості підприємства

Оцінювання рівня ризикостійкості підприємств торгівлі пропонується проводити за трьохмірною моделлю, яка передбачає оцінювання поточної,

тактичної та стратегічної ризикостійкості з подальшим визначенням інтегрального показника:

1. Рівень поточної ризикостійкості має оцінювати можливості підприємства щодо нейтралізації ризикових подій в процесі основної операційної (торговельної) діяльності. Враховуючи основні завдання, що відображають сутність даного виду ризикостійкості, її оцінку пропонується проводити на основі дослідження операційної, грошової та кредитної ризикостійкості.

2. Рівень тактичної ризикостійкості оцінює здатність підприємства досягати у процесі здійснення господарської діяльності цільової ефективності використання його ресурсного потенціалу, тобто базових видів ресурсів підприємства – матеріальних, трудових та товарних, та протистояти ризикам, які пов'язані їх формуванням та використанням. Оцінювання тактичного рівня ризикостійкості пропонується здійснювати за такими складовими як: технічна, кадрова та комерційна ризикостійкість.

3. Стратегічний рівень ризикостійкості має характеризувати здатність підприємства до подальшого успішного функціонування та водночас підтверджувати відповідність розвитку інтересам 3-х найбільш впливових стейкхолдерів підприємства – покупців, інвесторів та держави (з точки зору сплати податків). Доцільність виокремлення останньої складової обумовлюється підвищеною увагою відповідних державних органів до цього аспекту діяльності підприємства та обумовлює ризик призупинення господарської діяльності, втрати лояльності держави до діяльності даного підприємства, а отже можливість забезпечення ефективного господарювання в майбутньому. Оцінку пропонується проводити за такими складовими як споживацька (ринкова), інвестиційна та соціальна ризикостійкість.

Для формування інтегрального показника ризикостійкості необхідно забезпечити приведення фактичні значення окремих оціночних показників до порівняльного вигляду. Для розв'язання цього завдання пропонується скористатися удосконаленим методичним прийомом Смоляка А.В. [9], а саме здійснити градацію меж за окремими рівнями з використання не одного, а двох основних критеріїв для присвоєння балів – відповідність нормативному значенню та динаміка коефіцієнта протягом досліджуваного періоду. Нормативні значення показники запропоновано визначати як державно-регламентовані, середньогалузеві або середні по сукупності, що оцінюються, якщо вони кращі за середньогалузеві.

Процес присвоєння балів може бути автоматизований та розділений на два етапи. На першому з них присвоюються окремі значення у разі

відповідності або невідповідності досліджуваного показника його нормативному значенню. На другому – присвоюються кінцеві бали, які враховують динаміку оціночних показників в окремих аналітичних групах (складових ризикостійкості). Розрахунки на кожному із зазначених етапів оцінювання можуть бути автоматизовані за допомогою розширених функцій MS Excel for Windows (вбудована функція «ЯКЦО»).

Після проведення процедури нормування оціночних показників (шляхом порівняння фактичних значень з нормативними), здійснюється обчислення інтегрального показника. Отримане значення знаходиться в межах діапазону [0; 3].

Обчислення рівня ризикостійкості пропонується проводити у такий спосіб: як середнє арифметичне значень 3-х оціночних показників – в межах кожного виокремленого рівня ризикостійкості; як середнє арифметичне зважене - для обрахунку інтегрального рівня ризикостійкості (поточна - 0.5; тактична-0.3; стратегічна-0,2). Визначені ваги враховують причинно-наслідкову залежність між окремими рівнями ризикостійкості, а також важливість їх дотримання з точки зору актуальних задач забезпечення ризикостійкості (фінансування ризикових подій).

Для переведення кількісного рівня ризикостійкості в якісну інтерпретацію (тип ризикостійкості) розроблена оціночна шкала, яка передбачає ідентифікацію 7 типів ризикостійкості: відмінна, добра, середня, задовільна, низька, критична, катастрофічна [2].

Для апробації запропонованого методу оцінювання ризикостійкості було використано матеріали Державної служби статистики України за видом економічної діяльності «торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку» (секція G) (далі – торговельні підприємства), підвид (КВЕД - 47), а також офіційні статистичні матеріали та статистичні збірники Державної служби статистики України [1]. Для аналізу використано дані 1190 підприємств торгівлі, які відносяться залежно від розмірів до групи великі та середні (відповідно до статті 63.7. Господарського Кодексу України) [10].

Дослідження галузевої статистики проводилося в розрізі 3-х рівнів (інтегральних видів) ризикостійкості відповідно до системи показників, описаної вище, та передбачало динамічний, нормативний та логічний аналіз рівня та тенденцій зміни відповідних оціночних показників. Динаміка показників, які характеризують ризикостійкість підприємств роздрібної торгівлі України в 2010-2012 рр. представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка показників ризикостійкості підприємств роздрібної торгівлі України в 2010-2012 рр.

Інтегральний вид (рівень) ризикостійкості	Вид ризикостійкості	Показники	Значення оціночного показника			Зміна до попереднього періоду		Висновок щодо стану ризикостійкості
			2010	2011	2012	2011	2012	
ПОТОЧНИЙ	Операційна	Рентабельність обороту, %	1,07	1,53	1,07	0,46	-0,46	Задовільний
		Коефіцієнт достатності комерційних доходів	1,06	1,09	1,04	0,03	-0,05	
		Коефіцієнт ліквідності чистого прибутку	-3,70	-2,49	-18,56	1,22	-16,07	
	Грошова	Коефіцієнт. негайної платоспроможності	0,07	0,08	0,10	0,01	0,02	Критичний
		Проміжний коефіцієнт покриття	0,21	0,24	0,23	0,04	-0,01	
		Коефіцієнт поточної платоспроможності	0,93	1,23	1,01	0,30	-0,22	
	Кредитна	Коефіцієнт покриття позикового капіталу	0,09	0,09	0,01	0,00	-0,08	Надкритичний
		Коефіцієнт забезпеченості власним оборотним капіталом	-0,46	-0,37	-0,35	0,09	0,02	
		Коефіцієнт кратності відсотків	1,82	2,18	-0,32	0,36	-2,50	
ТАКТИЧНИЙ	Технічна	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,97	0,67	0,64	-0,30	-0,04	Задовільний
		Коефіцієнт оновленості основних засобів	-	0,18	0,23	0,00	0,06	
		Коефіцієнт ліквідності основних засобів	0,22	0,30	0,47	0,08	0,17	
	Кадрова	Продуктивність праці	33,91	33,07	34,33	-0,84	1,26	Задовільний, але з тенденцією до погіршення
		Валовий прибуток на одиницю витрат на персонал	4,66	4,78	4,51	0,12	-0,26	
		Середня заробітна плата	14,53	15,02	17,99	0,49	2,97	
	Комерційна	Рівень комерційного доходу, %	16,68	17,56	16,40	0,88	-1,16	Достатній
		Рівень забезпеченості товарними запасами	0,14	0,14	0,11	0,00	-0,02	
		Коефіцієнт відповідності кредитного періоду операційному циклу	1,03	1,11	1,18	0,08	0,08	
СТРАТЕГІЧНИЙ	Споживацька	Темп росту обсягів продаж	1,29	1,31	1,44	0,02	0,13	Високий з тенденцією до покращення
		Фондовіддача	10,55	11,70	13,31	1,15	1,60	
		Коефіцієнт оборотності товарної маси	5,57	5,48	6,07	-0,09	0,59	
	Інвестиційна	Чиста рентабельність власного капіталу	-0,22	-0,06	-6,18	0,17	-6,12	Надкритичний
		Коеф. накопичення власності	0,56	0,58	0,06	0,01	-0,52	
		ЕВІТДА на одиницю активів	0,02	0,02	-0,01	0,01	-0,03	
	Соціальна	Коеф. податкового навантаження	0,49	0,47	0,00	-0,02	-0,47	Надкритичний
		Коеф. ліквідності бюджетної заборгов.	0,24	0,18	0,00	-0,06	-0,18	
		Рівень оподаткування прибутку, %	28,41	25,78	0,03	-2,64	-25,74	

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що в цілому рівень ризикостійкості підприємств торгівлі України є достатньо низьким, по окремим видам (грошова, кредитна, інвестиційна, соціальна) - критичним та надкритичним. Тобто у даному випадку не тільки обчислені показники не відповідають еталонним значенням, а й мають до того ж тенденцію до погіршення. Відносно вищою (задовільний, достатній рівень) визначена технічна, операційна кадрова, комерційна та споживацька ризикостійкість.

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити сутнісні характеристики ризикостійкості підприємства та провести її системну класифікацію з виокремлення 5 ознак класифікації. Розроблений методичний прийом оцінювання ризикостійкості враховує сутнісні характеристики цього інтегрального показника стану підприємства; забезпечує оцінювання (на основі авторської системи з 27 оціночних показників) 12 видів ризикостійкості, що дозволяє ідентифікувати кількісний та якісний (7 типів) рівень ризикостійкості.

Проведена апробація методичного прийому на матеріалах галузевої статистики роздрібної торгівлі України продемонструвала його високий дослідницький потенціал та дозволила ідентифікувати рівень окремих видів ризикостійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Діяльність суб'єктів підприємницької діяльності в 2012 р. : стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> .
2. Лігоненко Л. О. Управління господарським ризиком як елемент системи протидії банкрутству торговельного підприємства / Л. О. Лігоненко. – К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998. – 185 с.
3. Зубова Л. В. Определение рискоустойчивости, уровня рисков хозяйствующего субъекта, эффекта и эффективности их последствий с учетом обеспечения предельной рискоустойчивости и необходимой конкурентоспособности / Л. В. Зубова // Актуальные вопросы современной экономической науки : сб. докладов III Междунар. науч. заоч. конф., (Липецк, 4 нояб. 2010 г.) Т. I. / под ред. А. В. Горбенко, С. В. Довженко. – Липецк : Де-факто. – 2011. – 232 с.
4. Ершов М. В. Задачи экономического развития и денежно-кредитные подходы / М.В. Ершов // Деньги и кредит. – 2007. – № 6. – С. 31.
5. Кайль В. Н. Управление рискоустойчивостью промышленных предприятий: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Кайль Владимир Николаевич. – Саратов, 2008. – 268 с.

6. Козлова Е. А. Анализ экономической рискоустойчивости промышленных предприятий : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Козлова Е. А. – Челябинск : Южно-Урал. гос. ун-т . – 2002. – 205 с.
7. Карпунцов М. В. Ризикостійкість підприємства / М. В. Карпунцов // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3. – С. 71–77.
8. Смоляк В. А. Економічна оцінка ризику діяльності промислових підприємств : дис. ... канд. экон. наук : 08.07.01 / Смоляк В. А. – Х., 2005. – 260 с.
9. Карпунцов М. В. Методичні підходи до оцінювання ризикостійкості підприємств торгівлі / М. В. Карпунцов // Наука й економіка. – 2013.– № 4. – Т. 2.
10. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003.– №18–22. – Ст. 144.